

що належать до питомих моральних орієнтирів у народному житті: "Мы изучаем дружески все, что выработано другими обществами и народностями, но благ для нашего народа ожидаем только от своеобразного развития его собственных нравственных сил" [6, с. 531]. Явища інтерференції, отже, відіграють, на думку П. Куліша, другорядну роль – у тому разі, коли йдеться про цінності морального плану в характері народу, певної нації.

Без перебільшення можна стверджувати, акцентує на цьому П. Куліш, що "чем больше человечности видим мы в украинском народе, тем больше должны мы приложить попечения о том, чтобы каждая сколько-нибудь мыслящая голова понимала ясно другую" [6, с. 532], – тобто, що дужчою буде в народі моральна мак-

сима, оперта на зрозумілі, ясно сприйняті всіма людьми, всією нацією, моральні цінності, то вищим стане рівень міжнародного спілкування, а властиво, спілкування людини з людиною.

1. Куліш П. Взгляд на малороссийскую словесность. По случаю выхода в свет книги "Народні оповідання" Марка Вовчка // П.Куліш. Твори: У 2 т. – К., 1989. – Т. 2; 2. Куліш П. Григорій Квітка (Основ'яненко) і його повісті: Слово на новий виход Квітчанних повістей // П.Куліш. Твори: У 2 т. – К., 1989. – Т. 2; 3. Куліш П. Об отношении малороссийской словесности к общерусской: Эпилог к "Черной раде" // П.Куліш. Твори: У 2 т. – К., 1989. – Т. 2; 4. Куліш П. Передне слово до громади: Погляд на українську словесність // П.Куліш. Твори: У 2 т. – К., 1989. – Т. 2; 5. Куліш П. Предисловие издателя // П.Куліш. Твори: У 2 т. – К., 1989. – Т. 2; 6. Куліш П. Простонародність в українській словесності // П.Куліш. Твори: У 2 т. – К., 1989. – Т. 2; 7. Куліш П. Характер и задачи украинской критики // П.Куліш. Твори: У 2 т. – К., 1989. – Т. 2; 8. Шевченко Т. Кобзар. – К., 1980.

С. Задорожна, канд. філол. наук

ПРОБЛЕМА ЧУЖОМОВНОСТІ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ: ПРИКЛАД М. ГОГОЛЯ

Розглянуто питання приналежності творчості М. Гоголя до української літератури.

The article tackles the role and place of M. Gogol's works in the Ukrainian literature.

Для історії літератури як науки архіважливими, як відомо, є принципи повноти, ґрунтовності, системності. Щодо української науки вони можуть залишитися лише декларацією, якщо предметом осмислення не стане українська література чужими мовами, що найповніше (щодо імен і текстів) була представлена в першій половині XIX ст. Якщо західноєвропейські літератури переживали в цей час національне відродження, живили літературний процес творчими імпульсами новацій, ми, по суті, жили в театрі абсурду, закручені у вир бермудського трикутника історії. Аналогів умовам існування української культури і літератури в імперському російському просторі у світовому масштабі годі відшукати: вони були не просто несприятливі, а цілковито відсутні. А якщо до названого додати панування рецепцій на зразок "плем'я поющее и танцующее", "музы которого говорят странным языком, не похожим ни на один человеческий" [6, с. 182], то зрозумілою стане ситуація, що породила, за словами Є. Сверстюка, шеренгу "блудних синів України". Прагнучи бути почутим у загально-російському контексті, вільний дух української нації знайшов собі іномовну форму спілкування зі світом, і навіть у чужомовності як феноменальному явищі світової літератури утвердив себе як дух саме окремої нації. І та іномовна, зокрема російсько- і польськомовна, література резонувала зі власною літературною традицією, була проявом і українського світогляду, і національного духу та поетичного почуття.

Ситуацію ж, яка склалася сьогодні з висвітленням даної проблеми, можна назвати хаосом, який призводить до підважування наукової основи тих джерел, які рекомендуються студентам як посібниково-підручникові. Так, абсолютна більшість академічних і вузівських підручників з історії української літератури XIX ст. розділу "Чужомовна традиція української літератури" не подає взагалі, а Д. Чижевський у своїй "Історії української літератури" творі українських письменників чужими мовами розцінює як симптом національного занепаду, водночас називаючи їх "російськими творами", що збагатили "українську школу у російській літературі" [7, с. 352]. При цьому до ряду письменників, що її представляють, Д. Чижевський відносить не лише традиційно наведених до російської літератури М. Гоголя, В. Нарєжного, О. Сомова, М. Маркевича, але й Л. Боровиковського, М. Костомарова, О. Афанасьєва-Чужбинського, П. Куліша, Є. Гребінку, Г. Квітку, О. Стороженка, що писали, як відомо, і по-російськи.

Постає питання, а хто ж у цей час представляв літературу українську? З іншого боку, а які риси можна визначити як атрибутивні для означення національної приналежності літератури: мову, національну ідею, національний дух, етнопсихологію? Через брак відповідного теоретичного підґрунтя питання і сьогодні залишається дискусійним. Щоправда, дилема "Гоголь-Гоголь", яку у свій час означив Є. Маланюк, свою риторичність зберігає, мабуть, лише в українців, бо, скажімо, російськомовну творчість Й. Друце, Р. Гамзатова, Ч. Айтматова, Ю. Ритхеу в контекст російської літератури ніхто не вводить. Та й на світових обшарах подібних прикладів є достатньо. Так, сучасний китайський письменник Де Сіжі пише і видається англійською мовою. 2001 р. у Санкт-Петербурзі в перекладі з англійської вийшли його твори "Бальзак" і "Швея-китаяночка". В українців Кулішева формула "мова держить цілість нації" має таку сучасну редакцію: "Як на церкві завершує всю будову хрест, так мова завершує національну будову" [4, с. 2]. Або ж інший мовознавчий безапеляційний вердикт: "Письменник належить тій літературі, мовою якої він писав, а відтак спадкоємне право російської культури на Гоголя є незаперечним і неподільним" [3, с. 1].

Абсолютизація україномовної форми як визначального атрибута національної суті літератури призвела до того, що окремі російськомовні твори української літератури так і не зайняли відповідної ніші в її історії, так само, як і російськомовним П. Кулішу, М. Костомарову й іншим не знайшлося місця в історії літератури російської. Найбільш показовою в даному аспекті є творчість М. Гоголя. Його ім'я потребує повернення в українську літературу, бо національна культура – це "все те, що споживає і творить нація" [5, с. 62]. М. Гоголь – це своєрідна модель історичного буття України. Поза ним про повноту, потенційні інтелектуальні й естетичні можливості української літератури, тяглість традиції та її розвиток говорити не доводиться.

На жаль, жодна сучасна історія української літератури творчості М. Гоголя не подає. Монографічні ж гоголезнавчі дослідження питання національної літературної атрибуції М. Гоголя або уникають, або ж спрямовують у прокладене річище. Навіть Ю. Барабаш, назвавши письменника представником українського духу і визначивши йому місце поміж Г. Сковородою і Т. Шевченком, все ж відносить його ім'я до української школи в російському письменстві: "Не забуваймо, що до цієї школи все-таки належав і "незабвенный наш Гоголь" [1, с. 31]. Якщо вже

говорити про школу як певну традицію, то думається, слід було б прислухатись до думки метра російської критики, "неистового Виссариона", який причину іншості М. Гоголя, свіжості його світу, його несхожості на інших вбачав у тому, що митець стояв поза традицією російської літератури, не був у неї закорінений.

Сказано точно, бо традиція, яка формувала М. Гоголя, та й була іншою: український етнокультурний простір, фольклор, барокова література, вертеп, українська християнськість, демонологічні уявлення, міфологічні вірування, лицарська козацька історія, мораль і етика українців, національна емоція, тобто українська духовність у різних своїх виявах. Синтезуючись, все це й обумовлювало в російській літературі "новість вираження". Лише самі епіграфи до першого твору "Вечорів..." свідчать про закоріненість М. Гоголя в український літературний ґрунт, у народну словесність, що й забезпечила національний погляд на світ. "Истинная национальность, – писав сам М. Гоголь, – состоит не в описании сарафана, но в самом духе народа. Поэт даже может быть и тогда национален, когда описывает совершенно сторонний мир, но глядит на него глазами своей национальной стихии, глазами всего народа, когда чувствует и говорит так, что соотечественникам его кажется, будто это чувствуют и говорят они сами" [2, с. 64]. На відміну від представників української школи в російській літературі, М. Гоголь – це не лише українська тема, це органічна вписаність в український простір і художній наратив, що засвідчено десятками відповідних сюжетів. Обмежимо констатацією лише деяких із них:

- М. Гоголь і український етнокультурний простір (родовід, дім у Василівці, Ніжинська гімназія, українська пісня, театр у Кишиневі...);

- М. Гоголь і українська традиція художника-проповідника ("Правила життя в мирі");

- М. Гоголь і національно-історична стихія, козакоцентрична свідомість автора "Тараса Бульби" як вияв ідеї нації ("Взгляд на составление Малороссии", "Размышления Мазепы", ліро-епічна концепція історії України, запозичена з українського героїчного епосу);

- Душа, дух, серце як основні концепти М. Гоголя-епіка, ключ до його світу і водночас вияв українського кордоцентризму. У русі національної традиції він трактує серце як основне осереддя людської сутності;

- М. Гоголь і український фольклор, етнографія;

- М. Гоголь і українська колористика, український портрет, живопис. Російський критик С. Шевирич відзначав, що письменники-вихідці з України щонайперше колористи в слові, як і земляки їх живописці. М. Гоголь саме і подає яскраві, життєствердні, соковиті кольори;

- М. Гоголь і народна сміхова культура. У письменника – високий, загонистий, всепрймаючий (тотальний) і водночас життєствердний сміх, з допомогою якого й утверджується окремішність, інакшість українця;

- М. Гоголь і поведінковий, психологічний тип українця. Зауважимо лише, що коло московсько-петербурзької творчої еліти сприймало його не інакше як "українця" ("хохла").

Синтезуючись, усі ці чинники і забезпечили літературну національну належність М. Гоголя, утвердивши тим самим Україну в художній свідомості світу.

1. Барабаш Ю. Тарас Шевченко: імператив України. – К., 2004;
2. Гоголь Н. Несколько слов о Пушкине // Н.В. Гоголь. Собр. соч.: В 7 т. – М., 1978. – Т. 6; 3. Масенко Л. Гоголь у російській літературі: пророк чи басаврюк? // Літературна Україна, 1992. – 11 червня; 4. Мороз В. Мова і нація // Народна газета. – 1992. – №1; 5. Попович М. Національна культура і культура націй. – К., 1991; 6. Федченко П. Літературна критика на Україні першої половини XIX ст. – К., 1986; 7. Чижевський Д. Історія української літератури. – Тернопіль, 1994.

Н. Костенко, д-р філол. наук

ПРО ДЕРЖАВНІ РОЗМІРИ В УКРАЇНСЬКІЙ ПОЕЗІЇ (СПРОБА КОМЕНТАРЯ ДО "ЗАПИСІВ І ВИПСОК" АКАД. М. ГАСПАРОВА)

Проаналізовано вплив держави на метрику української поезії XX століття.

The article analyses the role of the state in imposing feet in the Ukrainian poetry of the 20th century.

В одній із найоригінальніших своїх праць "Записи і виписки", де своєрідно поєдналися принципи мемуарно-біографічного жанру та енциклопедичного словника, академік М. Гаспаров висловив цікаве судження про т.зв. "державні розміри". Він навів таку розмову з поетом О. Парщиком: "Парщик спитав мене: який віршовий розмір був у нас державним. Чи не 5-стопний ямб? (Це йому було важливо для теми "Дисиденство в поезії"): "Ні, якби я був державою, я надав би перевагу 4-стопному ямбу: він завірений класиками і скупіший на варіації, у ньому легше вистежити недозволене. Але я, мабуть, був би поганою державою, тому не покладайтесь на мене. Однак те, що в 1950-1980-х рр. 5-стопний ямб витіснив 4-стопний – це знак того, що держава надто легковажно ставилася до віршових розмірів..." [2, с. 34].

Висловлене судження навело мене на думку про можливу національну специфіку державних розмірів у поезії різних народів. У колишніх радянських республіках союзу держава пристосовувалась до місцевих, національних умов, звичайно, у відносних вимірах. Так, в Україні вона схилила українських поетів до трафаретного національного стилю, у тому числі й у версифікаційній формі. Тому тут маємо інший державний розмір. Активне поширення у 30-50-х роках державного жанру патріотичної пісні посилювало позиції вже пригасаючого 4-стопного хорею, найближчого до народнопісенних рит-

мів. Саме цей розмір у першій половині XX ст. (почасти і в 60-70-і роки), на мій погляд, одержав статус державного в українській поезії; не втратив він своїх позицій і на межі XX-XXI ст.

М. Гаспаров на прикладі російської, української та білоруської силабо-тоніки показав, що "хорей сприймається як спогад про народний, національний вірш, ямб як причетність до загальноєвропейського, інтернаціонального" [3, с. 37], тобто хорей і ямб утворюють опозицію: "народний – книжний", "національний – запозичений", "пісенний – декламаційний".

Це не означає, що державний російський 4-стопний ямб не національний; за ним стоїть пушкінська традиція – головна національна магістраль російської поетичної класики. Інші традиції в українській поезії. Той процес синхронного розвитку двох систем – силабичної і силабо-тонічної, який здійснювався в поезії Т. Шевченка, не міг не вплинути на позиції не тільки ямба, а й хорей, хоча б тому, що при накладанні силабо-тонічної схеми, скажімо, на Шевченківський 14-складовик (4+4+6) ми можемо виявити принаймні два найпоширеніших метричних варіанти: 1) чергування 4-стопного і 3-стопного хорей і 2) чергування 4-стопного хорей і 2-стопного амфібрахія.

Хорейчний 4-стопник став провідним класичним розміром в українській метриці 10-20-х років (ним, за